

Ганна Карась

ДО ІСТОРІЇ ЗВУКОЗАПИСІВ СОЛОМІЇ КРУШЕЛЬНИЦЬКОЇ Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Стаття порушує питання історії звукозаписів українського сопрано Соломії Крушельницької в Польщі, Італії, США (1902-1928 рр.) та їх копіювання в 1950-60 рр.

Історія українського звукозапису ще недостатньо досліджена як в Україні, так і за її межами. Степан Максимюк із США (народився 1927 р. в Ужгороді), як колекціонер та дослідник цієї галузі, належить до унікальних особистостей сучасності. Він не лише зібрав майже п'ять тисяч дисків українських звукозаписів з початку ХХ ст., але й ретельно вивчає їх, пропагує в засобах масової інформації. Нещодавно в Україні побачила світ збірка його статей «З історії українського звукозапису та дискографії» [3], в якій чільне місце займають дослідження звукозаписів видатної української співачки Соломії Крушельницької. Окремі відомості з порушеного питання знаходимо в сучасних польських та американських каталогах [13;14].

Мета статті – на основі окремих досліджень реконструювати історію звукозаписів української примадонни Соломії Крушельницької.

Одним із перших є Варшавський запис С. Крушельницької з 1903 р. фірми «Red G & T» ч. 23362, який згодом було випущено на американському континенті фірмою «Victor» № 61078 (66005). Обидві платівки, за свідченням С. Максимюка, мають тільки однобічний запис арії Тоски «Vissi d'arte» з опери Пуччіні «Тоска» і вважаються надзвичайно цінним раритетом серед збирачів платівок і в музичних бібліотеках [5, 14]. Роберт Бауер у своєму дослідженні «The New Catalogue of Historical Records, 1898-1908/9» (Лондон, 1947 р.) наводить дані про те, що С. Крушельницька записала тоді сім різних творів і оперних арій [5, 14]. А сучасне дослідження польських звукозаписів до 1918 р. подає ці записи С. Крушельницької з 1902-1903 р. Це, зокрема, «Пісня Сольвейг» Е. Гріга, арія «L'Altra notte» з опери Бойто «Мефістофель», арії з опери «Галька» С.Монюшка та ін. [13, 486]. Записи здійснені в 1902 р., а видані в 1903-му товариством «Gramofon». Це період, коли українська співачка була солісткою Великого театру у Варшаві. Якщо врахувати, що це

одні з перших фонозаписів у Польщі, то тим більш вагомим є внесок української співачки в розвиток галузі.

Оригінальні записи здійснила С. Крушельницька в Мілані на фірмі «Fonotipia» в 1906 та два в 1909 р. Це найкраще на той час підприємство фонозаписів, а українська співачка була на вершині своєї творчості. С. Максимюк припускає, що співачка вперше включила арію «Un bel dì vedremo» з опери «Мадам Баттерфляй» Пуччіні, завдяки якій стала відомою на весь світ, врятувавши оперу після провалу в Міланській Ла Скала у 1904 р. Номерний знак платівки – 92940 [5, 15]. Доказом неперевершеності української співачки в цій ролі є характеристика італійського критика: «Порівняння між інтерпретаціями Крушельницької, Сторкіо, Пандольфіні та Дестін – співачками, які найбільше прислужилися в ті роки для популяризації ролі Чіо-Чіо-сан, були б надто складними. Проте відомо, що коли Крушельницькій пощастило бути – а вона дійсно була – великою Баттерфляй, то це радше завдяки її інтелегентній інтепретації, аніж строгому наслідуванню ролі» [12, 16].

Побувавши в Америці в 30-х рр., С. Крушельницька співає перед українськими громадами і здійснює записи т. зв. електричним способом на фірмі «Columbia». С. Максимюк розшукав дві платівки того часу. Перша (ч. 27133F) з піснями «Ой де ти йдеш, де ти пойдеш» (колискова) та «Ой летіли білі гуси» (латканка). На другій записано «Через сад, виноград» (дівоcha пісня) і «Вівці мої, вівці» (пастуша пісня) [5, 15].

Наскільки відомо, це були останні фонозаписи співачки. Згодом розпочався процес їх перевидавання та реконструкції.

Соломію Крушельницьку високо цінували в Америці як співачку світової слави. Свідченням цього є той факт, що одна з найбільш відомих в країні фірма «International Record Collector's Club» (Бриджпорт, штат Коннектикут) видала в 1952 р. дві платівки української співачки, у своєму бюлетені (ч. 164 з нагоди 20-річчя існування) подає велику статтю про неї. Тут її названо «визначним українським сопрано..., яка була обдарована тими самими найкращими якостями, що й Шаляпін, але на жіночий лад» [5, 15]. У 1963 р. в серії передруку старих історичних фонозаписів на довгограйній платівці під назвою «The Great Prima Donnas, vol.1» вміщено два твори у виконанні С. Крушельницької: арія «L'Altra

potte» з опери Бойто «Мефістофель» та італійська пісня «Lasciati dir tu m'ami» Кваранти [5, 18].

Записи С. Крушельницької звучали на американському радіо. Так, Український відділ «Голосу Америки» 20 січня 1964 р. передавав спеціальну програму про життя і творчість української співачки, в якій прозвучали дві українські народні пісні, записані Крушельницькою у США: «Вівці мої, вівці» та «Через сад, виноград». Згодом, 18 лютого там же звучить пісня «Ой де ти йдеш, де ти пойдеш», а 1 березня «Ой летіли білі гуси понад сад» у її запису. У березні та квітні цього ж року було передано «Голосом Америки» оперні арії у запису С. Крушельницької [6, 21-22].

Не забували нашу співачку і в Італії, де розквітнув її талант. Так, наприкінці 1950-х років фірма ТАР («Top Artists Platters») випускає довгограйні платівки із записами С. Крушельницької. На одній з них (№Т-326), під назвою «Зірки Ла Скала, 1890-1900», вміщено арію «Un bel di vedremo» з «Мадам Баттерфляй» Пуччіні, на іншій (Т-327), що має назву «Три з половиною століття італійської опери» – арію «Ebben ne andry lontana» з опери «Валлі» Каталані, на третій (№Т-332), під назвою «Двадцять визначних європейських зірок», вміщено арію «Da che tutta» з опери «Лорелай» Каталані.

Варшавські записи 1902-1903 р. були перевидані в Польщі у 1960-70 рр. [13, 487].

Найціннішою з усіх перевиданих звукозаписів С. Крушельницької є довгограйна платівка, випущена на поч. 1964 р. в Канаді фірмою «Rosoco Records». Вона присвячена виключно нашій співачці і містить шістнадцять різних оперних арій та пісень з її унікального репертуару. Переважають оперні арії з «Ля Валлі», «Лорелі» А. Каталані, «Андріани Лекуврер» Ф. Чілеа, «Госки», «Мадам Баттерфляй» Дж. Пуччіні, «Африканки» Дж. Мейєрбера, «Аїди» Дж. Верді, «Валькірії» Р. Вагнера. С. Максимюк наводить точну інформацію про ці записи, назви творів, а також подає прихильні рецензії з нагоди появи цієї плити [4, 40-41].

Найглибше вивчена фонографічна спадщина С. Крушельницької Степаном Максимюком. У журналі музичного та мистецького життя «Вісті» (Міннеаполіс, США) в 1965 р. дослідник друкує статтю з цього приводу [4]. У ній він відзначає багату фонографічну спадщину співачки, простежує особливості її записів в контексті творчого шляху. Так, аналізуючи варшавські фонозаписи, автор наводить їх повний список і припускає, що вони були награні в 1902 р. [4, 28], що

підтверджують сучасні польські дослідження [13, 486]. Для цього автор вивчає авторитетні на той час джерела [11]. У розділі «Міланські фонозаписи» С. Максимюк, провівши довготривалі пошуки, наводить їх повний список [4, 32-33]. У розділі «Українські плити Крушельницької» дослідник наводить дані про те, що у США співачка записала тринадцять пісень і тільки чотири вийшли на ринок [4, 36]. У дослідженні Бібліотеки конгресу США «Етнічна музика на рекордах», яке частково виконано при допомозі С. Максимюка, наведено назви цих чотирьох творів та подані місце і дата запису – Нью-Йорк, лютий 1928 р. [14, 44].

Особливо детально вивчав С. Максимюк копії оригінальних грамофонних плит С. Крушельницької, чому присвячено розділ у вище вказаній статті. Першими копіюванню піддано варшавські записи 1902 р.. Їх продукує американська фірма «Victor» від 1903 до 1907 та в 1911 р.. Наступні копії робить німецька фірма «Odeon», яка, об'єднавшись з міланською компанією «Fontipia», в 1910 р. перевидала міланські записи С. Крушельницької [4, 37]. Оригінальні американські записи С. Крушельницької копіювали з початку 1950-х рр. фірмами «Fortuna», «International Record Collector's Club» (IRCC).

У 1963 р. на англійському та американському звукозаписних ринках з'явилася серія передруків старих історичних фонозаписів під назвою «Золота ера опери» і фірма «Belcantodisc» включила до репертуару славетну Соломію Крушельницьку [4, 39].

У 1964 р. польська фірма «Muza» здійснила видання альбому під назвою «Gwiazdy Polskiej Opery 1900-1939». На чотирьох довгограйних платівках вміщено записи відомих польських співаків і співачок, в тому числі й української великої співачки С. Крушельницької [4, 39].

Проблему аналізу, збереження і продукування фонографічної спадщини С. Крушельницької в різний час порушували представники української культури, зарубіжні музикознавці, засоби масової інформації.

Ще за життя співачки американська преса в кінці 1930-х рр. писала, що «Крушельницька була однією з найславніших співаків, які записувалися на воскових валиках. Але ці записи не передають повною мірою вокальної майстерності співачки, що пояснюється недосконалістю старої звукозаписувальної техніки. Грамзаписи Крушельницької високо ціняться європейськими знавцями

грамплатівок. В Америці вони зустрічаються дуже рідко і більшість з них тут зовсім невідома» [7, 138-139].

Італійський музикознавець і музичний критик Родольфо Челлетті у книзі «Великі голоси» присвячує сторінки великій Соломії. Окремо виділяє проблему фонозапису: «Як і багато інших співаків того часу, С. Крушельницька не змогла адекватно показати себе у грамзапису. Грампластинки з її голосом порівняно рідкісні. І навіть тоді, коли ці записи високоякісні, вони все ж не дають справжнього уявлення про голос Соломії Крушельницької» [7, 114].

Тему грамзаписів С. Крушельницької та їх перевидання порушують музикознавці А.Г. Росс із Торонто (Канада) та Раймонт Еріксон із США [7, 171-173].

Розгорнуту статтю для газети «La Prensa» (Буенос-Айрес) до 100-річчя співачки пише аргентинський музикознавець і музичний критик, професор Едуардо Арносі. Її пізніше передрукував український журнал «Всесвіт» (№ 11 за 1974 р.). Е. Арносі називає С. Крушельницьку «дивовижною співачкою, однією з найвидатніших і найдосконаліших сопрано на оперній сцені світу у перші півтора десятки років ХХ століття» [7, 125]. Музикознавець звертає увагу на її фонозапис: «Блискуче виконання Крушельницькою партії Аїди залишилося частково зафіксованим у вигляді грамзапису романсу «Повертається переможець», зробленого в 1907 р. міланською фірмою «Фонотипія». З цього запису можна судити про красу її голосу, багородну і виразну манеру співу, прекрасну вокальну школу – про все те, що дозволяло їй створювати найрізноманітніші і найскладніші образи» [7, 126].

У польському щорічнику «Український календар» за 1972 р. фольклорист Іван Майчик аналізує платівку з голосом співачки, випущену американською фірмою «Колумбія»: «Хоч голос С. Крушельницької був тоді ще на висоті, техніка звукового запису стояла на низькому рівні. Більше того, співак мусив виконувати свою програму у кімнаті сильно нагрітій при високій температурі. Очевидно, що при сильно нагрітих голосових зв'язках тембр і сила голосу втрачають свою красу, крім того, в таких умовах важко з інтонацією. Тому не слід ідеалізувати цю платівку. На платівці у виконанні С. Крушельницької є чотири пісні. Вони мають для нас подвійну вагу: по-перше, високохудожнє професійне виконання, по-друге, записані пісні цікаві з фольклорної сторони» [2, 194].

Український співак, музичний критик Теодор Терен-Юськів із США у статті з нагоди 100-річчя народження С. Крушельницької, даючи характеристику творчості видатної співачки, наводить дані про її американські записи та звертається до українського громадянства із закликом продукування фонозаписів примадонни: «Бо ці пісні – це прекрасні перлини її безцінного голосоведення, дикції і глибокої мистецької інтерпретації. Навіть незугарний акомпаніамент, що його підсунула їй «Колумбія», не зменшує цінності цих чудових подільських пісень у неперевершеному виконанні нашої безсмертної Подоляночки» [8, 106].

Після святкування 100-річного ювілею Соломії Крушельницької в 1978-1979 рр. світ побачив двотомник спогадів, матеріалів та листування під редагуванням музикознавця Михайла Головаценка. У другій частині вміщено розділ «Фонографічна спадщина Соломії Крушельницької», який не підписано жодним прізвищем і про авторство немає ніяких пояснень у примітці [7, 161-171]. Аналізуючи дослідження С. Максимюка з даної проблеми, опубліковані в українській пресі західної діаспори в 1960-х рр., знаючи про довголітні контакти М. Головаценка з представниками українського зарубіжжя та враховуючи суспільно-історичні обставини (існування Радянського Союзу, жорсткі ідеологічні обмеження, заборона спілкування з «українськими буржуазними націоналістами», тобто всіма емігрантами) можемо припустити, що упорядник використав довголітні дослідження С. Максимюка, свідомо не вказуючи автора. Таким чином, до широкої культурної і наукової громадськості було донесено цінні дані про фонозаписи нашої співачки.

До 100-річчя від дня народження С. Крушельницької Всесоюзною фірмою «Мелодія» за № Д – 034521 – 4 було випущено сувенірний альбом її грамзаписів із двох платівок, на яких записано 20 оперних арій та пісень, в 1974 р. його було перевидано.

У роки незалежності України за сприяння Благодійного фонду «УКРАЇНА ІНКОГНІТО» (м. Київ) та Марти Перейми (США) випущено два CD-диски із записами Соломії Крушельницької різних років із серії «Перлини вокальної музики». Це тридцять три твори: арії з опер, романси, обробки українських народних пісень. Деякі твори мають два різні записи. Важливо, що на другому з них (2002 р.) є твори українських композиторів Б. Лятошинського, А. Штогаренка, С. Людкевича, В. Матюка. Сьогодні на сучасних відтворюючих засобах лине до нас голос великої Соломії.

Фонозаписи видатної співачки мають неперехідну цінність для нас і нашої культурної спадщини. Це одні з перших записів професійних українських співаків, в яких зафіксовано високохудожнє професійне виконання, цікава мистецька інтерпретація, оригінальні фольклорні зразки. Любителі співу та колекціонери рідкісних платівок за кордоном не лише дбали, щоб фонографічна спадщина видатної співачки була врятована від загибелі, але й перевидавали і масово розповсюджували її на світовому ринку. Значна частина цих фонозаписів сьогодні перебуває в приватній колекції Степана Максимюка у США і повернення їх в Україну стало б важливою подією в культурному житті нації.

Література

1. Арносі Е. Соломія Крушельницька – зірка співу // Соломія Крушельницька. Спогади. Матеріали. Листування. У двох частинах // Упор. і примітки М. Головащенко. Частина друга: Матеріали. Листування. – К.: Муз. Україна, 1979. – С. 125-130.
2. Майчик І. Соломія Крушельницька // Український календар (Варшава), 1972. – С. 192-195.
3. Максимюк С. З історії українського звукозапису та дискографії. – Львів; Вашингтон: Вид-во Українського Католицького Університету, 2003.
4. Максимюк С. Соломія Крушельницька та її фонографічна спадщина // Максимюк С. З історії українського звукозапису та дискографії. – Львів; Вашингтон: Вид-во Українського Католицького Університету, 2003. – 25-42.
5. Максимюк С. Співає Соломія Крушельницька – але в Америці // Максимюк С. З історії українського звукозапису та дискографії. – Львів; Вашингтон: Вид-во Українського Католицького Університету, 2003. – С. 13-20.
6. Максимюк С. «Голос Америки» про Соломію Крушельницьку // Максимюк С. З історії українського звукозапису та дискографії. – Львів; Вашингтон: Вид-во Українського Католицького Університету, 2003. – С. 21-22.
7. Соломія Крушельницька. Спогади. Матеріали. Листування. У двох частинах // Упор. і примітки М. Головащенко. – Частина друга. Матеріали. Листування. – К.: Муз. Україна, 1979.
8. Терен-Юськів Т. Соломія Крушельницька. У сторіччя її народження // Альманах Українського Народного Союзу на рік 1974. – Джерзі Ситі-Нью-Йорк: Вид-во «Свобода». – С. 102-110.
9. Фонографічна спадщина Соломії Крушельницької // Соломія Крушельницька. Спогади. Матеріали. Листування. У двох частинах // Упор. і примітки М. Головащенко. – Частина друга: Матеріали. Листування. – К.: Муз. Україна, 1979. – С. 161-171.
10. Челлетті Р. Велика співачка (з книжки «Великі голоси») // Соломія Крушельницька. Спогади. Матеріали. Листування. У двох частинах / Упор. і

примітки М.Головащенко. Частина друга. Матеріали. Листування. – К.: Муз. Україна, 1979. – С. 112-115.

11. Robert Bauer. The New Catalogue of Historic Records, 1898-1908. London, 1947. – P. 265; Rudolfo Celletti. Salomea Kruszelnicka // Musica e dischi (Milano, 1953/ лист.). – P. 16.

12. Rudolfo Celletti. Salomea Kruszelnicka // Musica e dischi (Milano, 1953/ лист.). – P. 16.

13. Janczewska-Sołomko K. Dyskopedia poloników do roku 1918. Tom 1. – Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2002.

14. Spottswood R. K. Ethnic Music on Records. A Discography of Commercial Ethnic Recordings Produced in United States 1894 to 1942. – Los Angeles: Folklore and Mythology Center University of California, 1983. – P. 62